

Tiitu Takalo, *Memento mori*,
Warszawa: timof i cisi wspólnicy, 2022, 224 ss.

Komiksy reprezentujące traumę lub trudne, osobiste wydarzenie są coraz częściej badane w środowiskach akademickich. Utwory o tej tematyce potrafią wywrzeć silne wrażenie, ponieważ ich odbiorca ma styczność nie tylko z tekstem, lecz także z grafiką. Przedstawione historie mogą wzbudzać różne uczucia – od radości po obrzydzenie. Czytelnik może poczuć, że jest świadkiem czegoś, czego nie powinien widzieć, jakby zaglądał przez okno i widział rzeczy, które są dla jego oczu zbyt intymne. Powyższe zdanie doskonale obrazuje charakterystyczne cechy powieści graficznej *Memento Mori* narysowanej przez fińską artystkę Tiitu Takalo.

Osobista powieść Tiitu Takalo jest świeżym dodatkiem do rosnącej listy fińskich książek, które przetłumaczono na język polski. Takalo to fińska artystka komiksowa i ilustratorka znana w swojej ojczyźnie z tworzenia historycznych powieści graficznych, a także odkrywania przed czytelnikami własnego życia. Do jej dorobku literackiego należy również inna autobiograficzna powieść graficzna – *Minä, Mikko ja Annikki* (Ja, Mikko i Annikki, tłum. L.S.), która została opublikowana w 2014 roku. Utwór ten opowiada o renowacji starego drewnianego domu w Tampere oraz o znaczeniu, jakie ma zachowanie historycznej architektury (Takalo 2023). Dowodem uznania twórczości Takalo w Finlandii jest fakt, że w 2017 roku autorka została uhonorowana nagrodą Puupäähattu za zasługi artystyczne. Puupäähattu to prestiżowe wyróżnienie przyznawane przez Fińskie Towarzystwo Komiksowe Suomen Sarjakuvaseura (Sarjakuvaseura b.d.).

Książka *Memento Mori* została przetłumaczona przez Piotra Paczkowskiego i wydana przez wydawnictwo timof i cisi wspólnicy. Wydawnictwo to specjalizuje się w publikowaniu komiksów dla wszystkich grup wiekowych od dzieci po dorosłych, w tym także „komiksów kontrowersyjnych czy poruszających trudne tematy bądź poddających analizie rozmaite problemy społeczne” (timof i cisi wspólnicy 2023). Powieść graficzna autorstwa Takalo jest jedyna w swoim rodzaju: pokazuje młodą bohaterkę, która cierpi na krwaka mózgu, trafia do szpitala, przechodzi badania i radzi sobie z następstwami wypadku.

Ambitnie brzmiący, a równocześnie bezlitosny tytuł książki, *Memento mori*, ujawnia dodatkowe znaczenie czytelnikowi, który zna to łacińskie wyrażenie. Wydanie w twardej oprawie robi wrażenie swoją melancholijną kolorystyką i kompozycją – na okładce przedstawiono autorkę patrzącą czytelnikowi prosto w oczy. Takalo sprawia wrażenie, jakby chciała, byśmy zapamiętali tytuł utworu i uważnie przeczytali całość. Okładka łamie tak zwaną „czwartą ścianę” – jest to używane w teatrze pojęcie stworzone przez Denisa Diderota, zakładające istnienie swoistej bariery między aktorami a publicznością (Britannica b.d.). Burzenie tej „ściany” jest stosunkowo często stosowane nie tylko w teatrze, ale także w telewizji i filmie, jak również w powieściach graficznych.

Historia składa się z kilku części: krótkiego początku (Takalo jest w domu. Gdy pojawiają się pierwsze objawy choroby, zostaje zabrana do szpitala); fragmentu opisującego długi pobyt w szpitalu (podczas którego bohaterka ma czas, aby przeanalizować swoje życie i karierę) oraz zakończenia, opisującego życie Takalo po pobycie w szpitalu (ta część utworu przedstawia powrót głównej bohaterki do zdrowia, kiedy to będzie musiała nauczyć się wyrozumiałości wobec siebie w czasie, gdy objawy nadal wpływają na jej życie oraz radzić sobie z depresją po poważnym doświadczeniu). Takalo nie boi się pokazać czytelnikom swojej kruchości – jesteśmy świadkami zarówno rozbierania bohaterki w trakcie jej pobytu w szpitalu, jej intymnych chwil z partnerem, jak i walki z depresją i zmagania z frustracjami wynikającymi z niemożności skupienia się na wykonywanych czynnościach.

Czcionka w całej książce to wyłącznie wielkie litery, wyglądające jak pismo odręczne. To sprawia, że komiks jest bardziej przystępny, niż gdyby był napisany zwykłą gazetową czcionką. Panele różnią się rozmiarem, co zapewnia zmienność wizualnej opowieści, np. niekiedy mniejsze kadry tworzą większy obraz. Takie rozwiązanie zastosowano na przykład we fragmencie przedstawiającym pobyt Takalo w szpitalu (bohaterka leży na łóżku z zamkniętymi oczami i myśli, że ten moment to dopiero początek jej powrotu do zdrowia) (Takalo 2022: 28) lub we fragmencie, w którym sfrustrowana bohaterka pyta, czy ktoś mógłby wyłączyć telewizor w szpitalnej sali. W drugim z powyższych przykładów panel nie jest podzielony na mniejsze kadry i zajmuje całą stronę. Co ciekawe, grafika przypomina zdjęcie i jest zdecydowanie bardziej szczegółowa niż na innych panelach komiksu (Takalo 2022: 73).

Kolorystyka w komiksie jest dość skromna – dominującymi kolorami są biel oraz różne odcienie czerwonego, niebieskiego i czarnego. We fragmencie poświęconym pobytowi bohaterki w szpitalu panele stają się z czasem całkowicie czarno-białe. Dzięki takiemu zabiegowi możemy w pewnym sensie doświadczyć, jak to jest leżeć w łóżku, nie mogąc się skupić na tym, co czytamy, przechodzić przez różne badania, rozmawiać z psychologiem i w końcu wracać do domu. W kolejnych panelach, w których Tiitu wyobraża sobie odwiedziny partnera i opuszczenie szpitala, kolorystyka ponownie ulega zmianie (pojawia się więcej ciepłych odcieni czerwieni), odzwierciedlając uczucia bohaterki – nadzieję i tęsknotę za domem. Tonacja ponownie staje się monochromatyczna w scenie, w której Tiitu samotnie opuszcza szpital. Odcienie czerni i bieli wskazują na ponury nastrój bohaterki, która inaczej sobie wyobrażała ostatni dzień w szpitalu.

Historia Takalo jest także spojrzeniem na fińską kulturę i społeczeństwo. Autorka zabiera czytelnika do tradycyjnej fińskiej sauny, parku narodowego z deskami ułożonymi na mokrej ziemi (*pitkospuut*), zaśnieżonego lasu i na jarmark bożonarodzeniowy na osiedlu drewnianych domków Annikki w Tampere. W *Memento Mori* znajdziemy również odniesienia do fińskiej kultury i komunikacji, np. w scenach, gdy pielęgniarki i pielęgniarze witają pacjentów, mówiąc nieformalnie „cześć” zamiast „dzień dobry Pani/Panu”. Takalo ujawnia także problemy w fińskim systemie

opieki zdrowotnej oraz przedstawia życie pacjentów w szpitalu i trudności, z jakimi borykają się artyści (np. blokada twórcza).

Polskie tłumaczenie uważam za udane. Należy dodać, że, przynajmniej według Empiku (2022), oryginalnym językiem publikacji był język angielski, a nie fiński. Trudno zatem stwierdzić, co dokładnie mogło zostać „utracone” w procesie przekładu, jednak tłumaczenie wydaje się naturalne. Co ciekawe, postaci drugoplanowe przebywające w szpitalu mają często androgyniczny wygląd, a ich fińskie imiona mogą nie zdradzać czytelnikowi ich płci. Zapewne dlatego tłumacz zdecydował się na zastosowanie feminatywów, np.: „Jestem Pirjo Heikkilä, anestezjolożka” (Takalo 2022: 46).

Czytelnicy mają także szansę zobaczyć, jak wygląda język fiński, np. po powrocie do domu bohaterka szuka informacji o swoim stanie zdrowia w internecie. Wyniki wyszukiwania nie są jednak tłumaczone na język polski, przypuszczalnie ze względów edycyjnych. Być może tłumacz nie chciał przerywać opowieści objaśnieniami i przypisami. Takie rozwiązanie niesie ze sobą pewne ryzyko – historia może być nie do końca zrozumiała dla czytelnika, który nie jest zaznajomiony z fińską kulturą. Tłumacz zdecydował się także nie wyjaśniać elementów związanych z kulturą lub społeczeństwem, takich jak: „YLE”, „Duodecim” czy „Sarjainfo”. Czytając artykuły o krwiaku, Takalo natrafia na niepokojące wieści o pacjentach i pyta sama siebie: „takie bzdury na YLE?” (Takalo 2022: 143). W tym miejscu warto wspomnieć, że YLE jest głównym portalem informacyjnym w Finlandii. Bohaterka zauważa także, że artykuł opiera się na badaniach opublikowanych na witrynie Duodecim, która jest stroną internetową Fińskiego Towarzystwa Lekarskiego (Duodecim b.d.). W kolejnych panelach możemy zobaczyć Takatalo czytającą *Sarjainfo* – magazyn skupiający się na publikacjach, autorach i wywiadach dotyczących branży komiksowej w Finlandii (Sarjainfo b.d.).

We wprowadzeniu do *Documenting Trauma in Comics* Dominic Davies pisze: „[t]rauma jest śliska, niedostrzegalna, widmowa; dla wielu jest nie do przedstawienia” (Davies 2020: 1) (tłum. L.S.). Stwierdzenie to można zatem zinterpretować w sposób następujący: niektóre traumatyczne wydarzenia są zbyt osobiste, by je pokazać, zbyt groteskowe, by się nimi dzielić lub niemożliwe do narysowania na papierze. Uważam, że Takalo udało się jednak obalić tę tezę w swojej książce. Równie warta uwagi jest praca autora przekładu komiksu. W mojej ocenie tłumaczenie jest udane i zachęca czytelnika do dalszego zgłębiania fińskiej kultury. *Memento Mori* jest utworem, który z pewnością zainteresuje fanów powieści graficznych o niekonwencjonalnych tematach.

Laura Santoo

Uniwersytet Gdański

<https://orcid.org/0000-0003-0635-0784>

Bibliografia

- Davies, D. (2020). Introduction: Documenting Trauma in Comics. W: D. Davies., C. Rifkind (eds.). *Documenting Trauma in Comics: Traumatic Pasts, Embodied Histories, and Graphic Reportage*. London: Palgrave Macmillan, s. 1–26. https://doi.org/10.1007/978-3-030-37998-8_1.
- Duodecim*. (b.d.). Duodecim. <https://www.duodecim.fi/english/duodecim/> [dostęp: 6.05.2023].
- Fourth wall*. (b.d.). Britannica. <https://www.britannica.com/art/fourth-wall> [dostęp: 14.04.2023].
- Memento mori*. (b.d.). Empik. <https://www.empik.com/memento-mori-tiitu-takalo,p1313184977,ksiazka-p> [dostęp: 11.05.2023].
- Minä, Mikko ja Annikki*. Tiitu Takalo. <https://tiitutakalo.net/mina-mikko-ja-annikki/> [dostęp: 14.04.2023].
- O wydawnictwie*. (b.d.). timof i cisi wspólnicy. <https://timof.pl/wydawnictwo.html> [dostęp: 14.04.2023].
- Puupäähattu 2017: Ilo ja rohkeus ovat Tiitu Takalon sarjakuvien ytimessä*. (b.d.). Suomen sarjakuvaseura. <https://sarjakuvaseura.fi/fi/suomen-sarjakuvaseura-ry/puupaahattu/620-puupaahattu-2017-ilo-ja-rohkeus-ovat-tiitu-takalon-sarjakuvien-ytimessa> [dostęp: 6.05.2023].
- Sarjainfo*. (b.d.). <https://sarjakuvaseura.fi/fi/sarjainfo> [dostęp: 6.05.2023].
- Takalo, T. (2022). *Memento mori*. Warszawa: timof i cisi wspólnicy.